

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 25.05.2024

Kabul Tarihi – Accepted: 31.07.2024

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akar, B. & Akçay, S. (2024). Nitel araştırmalarda çevrimiçi odak grup görüşmeleri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 24 (1), 55-73

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1489908>

NİTEL ARAŞTIRMALARDA ÇEVİRİMİÇİ ODAK GRUP GÖRÜŞMELERİ¹

Bilge AKAR²

Sinan AKÇAY³

ÖZET

Nitel araştırmalarda yaygın bir şekilde görüşme tekniği aracılığıyla veriler oluşturulmaktadır. Görüşme türlerinden birisi olan odak grup görüşmelerinde gruptaki üyeler, kendi duygu, düşünce ve deneyimlerini ifade ederken gruptaki diğer üyelerin deneyimlerini de öğrenebilmektedirler. Böylece odak grup görüşmelerinde kişilerarası etkileşime dayalı olarak veriler oluşturulmaktadır. Görüşmeler genellikle yüz yüze gerçekleştirilse de bu durum her zaman mümkün olmamakta ve araştırmacılar giderek daha fazla çevrimiçi odak grup görüşme yönteminden yararlanmaktadır. Çevrimiçi odak grup görüşmeleri yüz yüze odak grup görüşmelerinden ayrılmaktadır. Çevrimiçi odak grup görüşme yönteminin nitel araştırmalarda giderek daha fazla kullanılmaya

¹ Bu çalışma, 1-3 Nisan 2024 tarihinde V. International Istanbul Current Scientific Research Congress'te özet bildiri halinde sunulmuştur.

² Sosyal Çalışmacı, e-posta: bilgeakarr@gmail.com_ORDIC No: 0000-0001-5704-8783

³ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, Türkiye. e-posta: sinannakcay@gmail.com ORCID No: 0000-0001-9485-5891

başlanması bu tekniğin avantaj ve dezavantajlarını da gündeme getirmektedir. Çevrimiçi odak grup görüşme yönteminin sağladığı avantajların yanı sıra birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, çevrimiçi odak grup görüşmeleri sırasında karşı karşıya kalınabilecek sorunlar ile baş edebilmek için nitel araştırmacıların yöntem, uygulama ve etik konuları gözetererek veri oluşturması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Veri Oluşturma, Odak Grup Görüşmesi, Çevrimiçi Odak Grup Görüşmesi

ONLINE FOCUS GROUP INTERVIEWS IN QUALITATIVE RESEARCH

ABSTRACT

In qualitative research, data are commonly generated through the interview technique. In focus group interviews, one of the interview types, members of the group can learn about the experiences of other members of the group while expressing their own feelings, thoughts and experiences. Thus, data are generated based on interpersonal interaction in focus group interviews. Although interviews are usually conducted face-to-face, this is not always possible and researchers are increasingly utilizing online focus group interviews. Online focus group interviews differ from face-to-face focus group interviews. The increasing use of the online focus group interview method in qualitative research brings the advantages and disadvantages of this technique to the agenda. In addition to the advantages of the online focus group interview method, it also has some disadvantages. Accordingly, in order to cope with the problems that may be encountered during online focus group interviews, qualitative researchers should generate data by considering method, practice and ethical issues.

Keywords: Qualitative Research, Data Generating, Focus Group Interview, Online Focus Group Interview

GİRİŞ

20. yüzyılın son on yılına kadar PsycINFO gibi önemli veritabanlarında niteliksel yöntemlere ilişkin çok az materyal mevcuttu (LaMarre ve Chamberlain, 2022) ve 1990'larda nitel araştırma terimleri tüm PsycINFO kayıtlarının yalnızca %0,45'ini

oluşturmaktaydı (Rennie, Watson ve Monteiro, 2002). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerine olan ilgi 1975'ten sonra artmaya başlamıştır (Jarvelin ve Vakkari, 1993). PsycNET'te başlığında veya anahtar sözcüğünde "nitel" kelimesi geçen makale sayısında 1990'ların ortalarında yılda 200'den az makale varken 2006'dan 2016'ya kadar bu sayıda 3,8 kat artış olmuş ve son beş yılda önemli bir artış yaşanmıştır. 2016 yılında makale sayısı neredeyse 3000'e ulaşmıştır (Kazak, 2018).

Nitel araştırmanın değeri kabul edildikçe (Freeman, 2019; Maxwell, 2019; Willig, 2019; Maxwell, 2021; Stickley, O'Caithain ve Homer, 2022) nitel yöntemlerin öğretilmesine yönelik ilgi de benzer bir şekilde artmıştır (Gibson ve Sullivan, 2018; Rubin, Bell ve McClelland, 2018). Nitel yöntemlerin öğretilmesine yönelik artan bu ilginin yanı sıra, nitel araştırmalarla ilgili yayımlanan kitaplarda da önemli bir artış meydana gelmiştir (Frost, 2021; Flick, 2022; Jackson ve Mazzei, 2022; Lichtman, 2023; Savin-Baden ve Major, 2023). Nitekim sosyal bilimlerde nitel araştırma kapsamına giren tekniklerin artışı, araştırma yöntemleri ders kitaplarının çoğalması ve nitel ve nicel yöntemlerin artan kombinasyonu, nitel araştırma yöntemlerini daha da popüler hale getirmiştir (Cibangu, 2013).

Olayların ve durumların katılımcıların bakış açılarından hareketle anlaşıldığı (Büyüköztürk vd., 2021) bir araştırma türü olan nitel araştırmalar araştırma konusunun belirlenmesi, alanyazın taramasının gerçekleştirilmesi, araştırmanın alt amaçları ve görüşme sorularının oluşturulması ve katılımcıların seçilmesi (Glesne, 2020) gibi süreçleri içermektedir. Söz konusu süreçlerden biri olan veri oluşturma süreci kapsamında nitel araştırmalarda yaygın olarak "*gözlem, görüşme ve doküman toplama*" (Glesne, 2020, s. 64) teknikleri kullanılmaktadır.

Görüşme, sosyal bilimlerde kullanılan en yaygın tekniklerden biridir ve nitel araştırmanın temelini oluşturmaktadır (Edwards ve Holland, 2020). Bilgi alınacak kişilerle karşılıklı konuşma biçiminde yapılan görüşmelerin yüz yüze bir ilişkiye dayalı olması verilerin oluşturulmasında açıklık ve kesinlik kazandırmaktadır. Görüşmeler aynı zamanda bilgi alınacak konunun daha fazla aydınlatılabilmesi için yeni soru sorma imkânı sunmakta (Seyidoğlu, 2020) ve görüşmelerdeki mimikler, ses tonu ve sorulara yanıt vermedeki isteklilik söylenenlerin anlamlandırılmasında önemli ipuçları sağlamaktadır (Karasar, 2020).

Görüşmeler, görüşmeye katılanların sayısına göre bireysel görüşmeler ve odak grup görüşmeleri olmak üzere iki şekilde değerlendirilebilmektedir. Bireysel görüşmelerde görüşülen kişi ve kaynak kişi dışında kimse bulunmazken odak grup görüşmelerinde ortak bir olgu etrafında bir araya gelen grup üyeleri bulunmakta ve görüşmeler görüşen kişinin soracağı sorulara etkileşime dayalı bir şekilde yanıt araması şeklinde gerçekleşmektedir. Odak grup görüşmelerinde, gruptaki her bir üye, kendi görüşlerini ifade ederken aynı zamanda gruptaki diğer üyelerin görüşlerini de öğrenebilmektedir (Karasar, 2020).

Görüşmeler genellikle yüz yüze gerçekleştiriliyor olsa da (Karasar, 2020) yüz yüze görüşmeler zaman ve ekonomik kısıtlamalar nedeniyle sorun oluşturabilmektedir (Deakin ve Wakefield, 2014). Özellikle seyahatin aşırı derecede zaman alıcı ve pahalı olduğu durumlarda, araştırmacıların odak grup görüşmelerini yapmak üzere seyahat etmeleri her zaman mümkün olmamaktadır (Gratton ve O'Donnell, 2011). Yeterli bir örneklemin bulunmadığı bir araştırma da çeşitlilik ve derinlikten yoksundur ve bu araştırma ne ayrıntılı bir anlayış sunabilmekte ne de olguyu yeterince temsil edebilmektedir (Morse, 2015). Bu bağlamda iletişim teknolojileri, nitel araştırmacılara uzak topluluklarla araştırma yürütme konusunda daha fazla seçenek sunmaktadır (Gratton ve O'Donnell, 2011). Nitekim araştırmacılar, çevrimiçi odak grup görüşmelerinden giderek daha fazla yararlanmaktadır (Moore, Mckee ve McLoughlin, 2015).

Nitel görüşmeler mevcut teknolojiler tarafından şekillendirilmekte (Edwards ve Holland, 2020) ve çevrimiçi platformlar, potansiyel katılımcıların konumu nedeniyle örnekleme getirilen coğrafi kısıtlamaların üstesinden gelerek gruplarda eş zamanlı görüşmeler ve veri toplama fırsatlarını artırmaktadır. Bu durum da odak grupların araştırma sorusunu yanıtlamaya en uygun görülen katılımcılardan oluşmasını mümkün kılmaktadır (Daniels vd., 2019). Çevrimiçi yöntemler, özellikle zaman ve mekânı aşan uzun vadeli çalışmalarda önemli avantajlar sunmasına rağmen bu çalışmaların tasarım ve uygulamalarının, üretilen bilginin derinliği ve içgörüsü açısından birtakım zorluklara da neden olabilmektedir (Moore vd., 2015).

Uluslararası literatürde nitel araştırmalarda çevrimiçi odak grup görüşmelerine odaklanan çok sayıda çalışma (Richard vd., 2020; Greenspan vd., 2021; Dos-Santos-Marques vd., 2021; Hallam, 2021; Saarijarvi ve Bratt, 2021; Santhosh vd., 2022) bulunmasına rağmen, ulusal literatürde bugüne kadar yapılan çalışmalar odak grup

teknini (Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011; Gülcan, 2021; Uslu-Ak, 2022) odağında bulundurmakta, çevrimiçi odak grup görüşme tekniğini odağında bulunduran çalışmalar ise sınırlıdır (Ergül, 2020). Bu durum nitel araştırmalarda çevrimiçi odak grup görüşmelerine odaklanan çalışmalara olan ihtiyacı gündeme getirmektedir.

Nitel araştırmalarda çevrimiçi odak grup görüşmeleri üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada, ilk olarak çevrimiçi odak grup görüşme tekniği üzerinde durulacak ardından çevrimiçi odak grup görüşme tekniğinin avantaj ve dezavantajları ele alınacaktır.

ÇEVİRİMİÇİ ODAK GRUP GÖRÜŞME TEKNİĞİ

İnternetin kullanılmaya başlanması, çevrimiçi odak gruplarında olduğu gibi birçok durumda geleneksel yöntemlerin çevrimiçi ortamlara uyarlanan araştırma yöntemleri ve araçlarının geliştirilmesini mümkün kılmıştır (Murgado-Armenteros, Torres-Ruiz ve Vega-Zamora, 2012). Bu durumda araştırmacıların çevrimiçi odak grup görüşme tekniğine odaklanmaları ve bu konu hakkında bilgi sahibi olmaları kritik bir öneme sahiptir.

Belirli sayıdaki bireylerin sanal bir ortamda toplandığı ve yüz yüze odak grup görüşmelerinin internet kullanılarak gerçekleştirilen bir karşılığı olan çevrimiçi odak grup görüşmeleri (Ergül, 2020) geleneksel odak grup görüşmelerinin bir evrimidir. Bu nedenle anonimlik, medya zenginliği, moderatör varlığı, katılım ve kolaylaştırma formatı ve katkı boyutu ve organizasyonu gibi belirli yönlerde geleneksel odak grup görüşmelerinden ayrılmaktadır (Richard vd., 2021).

Çevrimiçi odak grup görüşmeleri eş zamanlı veya eş zamansız olarak yapılandırılabilir (Burton ve Bruening, 2003). Eş zamanlı odak grup görüşmeleri, geleneksel yüz yüze odak grup görüşmelerine çok benzemektedir. Geleneksel yüz yüze odak grup görüşmelerinde bir moderatör, ilgi duyulan bir konu etrafında grup tartışmasını kolaylaştırmak amacıyla bir grup katılımcıya bir dizi soru sormaktadır. Eş zamanlı odak grup görüşmelerinde ise tüm iletişim ekranda gerçekleşmektedir. Moderatörün soruları her katılımcının ekranında görünmekte ve katılımcılar yanıtlarını herkesin ekranında görünecek şekilde cevaplamaktadır. Moderatör ve katılımcılar arasındaki tüm diyalog akışı, internet tabanlı bir sohbet odasına benzer şekilde eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir (Walston ve Lissitz, 2000).

Çevrimiçi odak grup görüşme tekniğinin nitel araştırmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması (Richard vd., 2020; Dos-Santos-Marques vd., 2021; Greenspan vd., 2021; Hallam, 2021; Saarijarvi ve Bratt, 2021; Santhosh vd., 2022) bu tekniğin avantaj ve dezavantajlarını da ele almayı gerekli kılmaktadır.

ÇEVİRİMİÇİ ODAK GRUP GÖRÜŞME TEKNİĞİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Çevrimiçi odak grup görüşme tekniğinin birtakım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu avantaj ve dezavantajları ele almak bu tekniğin etkililiğini değerlendirebilmek için önemlidir. Bu bölümde öncelikle çevrimiçi odak grup görüşme tekniğinin avantajları ele alınmakta, sonrasında ise bu yöntemin dezavantajlarına değinilmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinin coğrafi olarak farklı bölgelerdeki bireyleri gruplara dâhil etmeyi mümkün kılması (Schneider vd., 2002; Reisner vd., 2017), çevrimiçi odak grup görüşmelerinin daha geniş bir coğrafi alanı temsil eden katılımcılardan oluşmasına imkân sağlamaktadır. Aynı zamanda çevrimiçi odak grup görüşmeleri sağlık durumu, ırk veya etnik köken, eğitim düzeyi ve hane geliri açısından da daha çeşitli (Rupert vd., 2017) ve yüz yüze ortamlara katılmakta tereddüt eden katılımcıları bir araya getirerek ulaşılması zor olabilecek tüm gruplara ulaşmada daha etkili olmaktadır (Turney ve Pocknee, 2005). Hem araştırılan konu ile ilgili benzer niteliklere hem de çevrimiçi odak grupta farklı bakış açısı sağlayacak kadar çeşitli özelliklere sahip bir grubun oluşturulması nitel araştırmalarda daha kapsamlı verilerin oluşturulmasına olanak sağlayarak araştırmanın niteliğini artırmaktadır.

Çevrimiçi odak grup görüşmeleri yüz yüze odak grup görüşmelerine kıyasla katılımcılar üzerindeki lojistik yükü azaltmakta (Rupert vd., 2017) ve zaman ve maliyet açısından daha verimli olmaktadır (Tates, 2009; Synnot vd., 2014; Reisner vd., 2017). Çevrimiçi odak grup katılımcıları oturumlara hazırlanmak için gözle görülür derecede daha az zaman harcamakta ve çevrimiçi odak gruplarına katılım daha kolay olmaktadır (Rupert vd., 2017). Çevrimiçi odak grup görüşmelerinin metin kullanılarak yürütülmesi, katılımcıların yanıtlarının sözlü olarak kaydedilmesine ve yazıya geçirilmesine olanak sağlamakta ve dolayısıyla hata payını azaltmaktadır. Eş zamansız çevrimiçi sohbet olanağı kullanılarak yapılan yorumlar ise arşivlenebilmektedir (Turney ve Pocknee, 2005). Çevrimiçi odak grup görüşmelerinin aynı zamanda hem katılımcılara seyahat

etmelerine gerek kalmadan kendi evlerinden katılma imkânı sağlamasından (Zwaanswijk ve Dülmen, 2014) hem de transkriptlerin çevrimiçi oturumun sonunda kolayca ve hızlı bir şekilde indirilebilmesinden dolayı (Synnot vd., 2014) seyahat ve transkripsiyon maliyetlerinden de tasarruf edilmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmeleri meşgul katılımcılar için planlamada esneklik sağlamakta ve fiziksel, eğitimsel ve sosyal sınırlamaları olan katılımcılara (Turney ve Pocknee, 2005) hem internet üzerinden yanıt verme imkânı sağlayarak yanıtları üzerinde düşünmeleri için daha fazla zaman tanımakta (Zwaanswijk ve Dulmen, 2014) hem de katılımcılara en uygun olduğu zamanda katılma olanağı vermektedir (Reisner vd., 2017). Nitekim bu durumlar, katılımcıların, zamanın ve dil becerilerinin bu kadar baskı yaratmadığı ve demokratik bir ortamda yanıtlarını geliştirip oluşturabilmelerine destek olmakla birlikte (Turney ve Pocknee, 2005) aynı zamanda katılımcıların kendi ortamlarında fikirlerini daha rahat ifade edebilmelerine de imkân sağlamaktadır (Willemsen vd., 2023). Katılımcıların evlerinin konforunda araştırmaya dâhil olabilmeleri onlar için cazip bir seçenek olabilmektedir. Katılımcıların konforu, çevrimiçi teknolojinin sağladığı güvenli ve anonim ortamla daha da artmaktadır (Turney ve Pocknee, 2005). Matthews, Baird ve Duchesne (2018) tarafından dokuz sağlık personeli ile çevrimiçi odak grup görüşmesi tekniği ile yapılan bir çalışmada da, tüm katılımcıların görüşmeler sırasında fikirlerini kolayca ifade edebildiği ve daha önce tanımadıkları kişilerle çevrimiçi ortamda kendilerini rahat hissettikleri bulunmuştur.

Çevrimiçi odak grup görüşmeleri, çevrimiçi katılım ve sosyal çevre ipuçlarının yokluğu sebebiyle (Turney ve Pocknee, 2005) katılımcılar arasında daha fazla anonimlik duygusu sağlayarak hassas konulara dair daha özel verilerin paylaşılmasını kolaylaştırabilmektedir (Reisner vd., 2017). Yüz yüze odak grup görüşmelerinde konuşulması daha zor olan politik ve kişisel olarak hassas bir konu hakkında açıkça ve isimsiz olarak konuşulması çevrimiçi odak grup görüşmelerine demokratik katılımı teşvik ederek, görüşleri göz ardı edilecek olan grupların görüşme sürecine dahil edilmesine olanak sağlamaktadır (Turney ve Pocknee, 2005).

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinin sağladığı bu avantajların yanı sıra birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde kişilerarası temas bir ekran aracılığıyla gerçekleştiği için fiziksel bir yakınlık yoktur. Bu durumun katılımcıların birbirleriyle ve moderatörle olan ilişkileri açısından önemli sonuçları vardır. Görsel uyaranlar ekran, yazılım ve indirme hızı ile sınırlıdır ve beden dilini (yüz

hariç) gözlemlenmek ve duyguları yakalamak zordur (Murgado-Armenteros vd. 2012). Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde geleneksel yüz yüze odak grup görüşmelerinde olduğu gibi fiziksel olarak yan yana gelinemeyen katılımcılar ile sözel olmayan ifadelerin eksikliği sebebiyle bağ kurmak güçleşebilmekte ve çevrimiçi görüşmeler sırasında katılımcıların beden dilinin gözlemlenememesi, katılımcıların duygusal tepkilerini veya içtenliğini anlama konusunda zorluk yaratabilmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerini yürüten araştırmacılar platform ve yönetim ücretleri ve web kamerası satın alımları gibi birtakım maliyetlere maruz kalabilmektedir. Odak grup görüşmelerine katılımdaki azalmalar da dikkate alınması gereken başka bir maliyet faktörüdür. Çevrimiçi odak grup katılımcıları arasında çeşitli sebeplerle daha yüksek sayıda iptal ve gelmeme durumuyla karşılaşılabilir (Rupert vd., 2017). Bu bağlamda, araştırmacıların çevrimiçi odak grup görüşmelerini yürütebilmeleri için gereken kaynakların farkında olmaları kritik bir öneme sahiptir. Araştırmacıların gerekli olan kaynakları fark ederek bütçe planlaması yapmaları, kaynaklarını daha verimli kullanarak maliyetleri en aza indirmelerine destek olabilmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmeleri genellikle katılımcıların uygunluk durumuna göre gerçekleştirilmektedir. Katılımcılarla birlikte görüşmeler için her ne kadar uygun bir zaman belirlenmiş olsa da çevrimiçi odak grup görüşmelerine katılımda unutkanlık gibi kişisel faktörlerin yanı sıra teknik sorunlar da yaşanabilmektedir (Moore vd., 2015). Yaşanan teknik sorunlar katılımcıların çevrimiçi görüşmelerden ayrılmasına neden olabilmekte ve bu da katılımcıların tartışmaların son aşamalarında katkılarının azalmasını beraberinde getirebilmektedir (Daniels vd., 2019). Teknik sorunlar sebebiyle katılımcıların görüşmelerden ayrılmasının aynı zamanda grup etkileşimi ve dinamiği üzerinde de olumsuz yansımaları olabilmektedir. Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde katılımcıların birbirleri ile etkileşimde olması ve farklı görüşleri birbirleri ile paylaşmaları nitel araştırmacıların tartışılan konu ile ilgili derinlemesine bir anlayış geliştirmesine destek olurken, katılımcı eksikliği grup içindeki etkileşimin azalmasına neden olmakta ve oluşturulan verilerin niteliğini olumsuz etkileyebilmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde, sohbet platformuna soru yüklemek, elektronik onay formları oluşturmak, onay ve teşvik e-postaları göndermek ve öngörülemez teknolojik sorunları ele almak gibi yüz yüze odak grup görüşmeleri sırasında gerekli olmayan ek hazırlık faaliyetlerine ihtiyaç duyulabilmektedir (Rupert vd., 2017). Ek hazırlık faaliyetlerine duyulan ihtiyaç nitel araştırmalar için kritik bir öneme sahiptir.

Çünkü bu hazırlıklar daha çok zaman ve kaynak veya teknoloji bilgisi gerektirmekte ve bu durum araştırma sürecinin daha çok uzamasına ve bütçe aşımına neden olabilmektedir. Bu bağlamda nitel araştırmacıların ek hazırlıklara duyulan ihtiyaç ile bu ihtiyaçların karşılanmasının beraberinde getirdiği birtakım güçlükleri göz önünde bulundurarak araştırmanın amacına ulaşma noktasında uygun stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

Çevrimiçi yöntemlerde çoğu yazılım uygulaması yalnızca diğer katılımcıların videolarını görüntülemekle kalmamakta, aynı zamanda her bir kişinin video görüntüsünü kendisine de göstermektedir. Bu, her katılımcının kendi yüzünün/bedeninin ekranda olduğunu bilmesi ve diğerlerinin onu nasıl gördüğünü görmesini sağlamak için yapılmaktadır. Ancak bu durum, katılımcıların kendilerini açmalarını ve sözel olmayan ifadelerini etkileyebilmektedir (Abrams vd., 2015). Çevrimiçi yöntemlerde yazma süreci de katılımcıların yazdıklarını gruba göndermeden önce okumaları anlamına gelmekte ve bu da düşüncelerin öz eleştirisini ve kelimelerin değiştirilmesini gerektirmektedir. Hemen okuyup cevap verme zorunluluğu olmadığından, elde edilen bilgi çok daha rasyonel, yansıtıcı ve ihtiyatlıdır. Yazım veya dilbilgisi hatalarından kaçınma kaygısı, kelime seçimi ve kullanılan ifadelerin kendiliğindenliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, dil üzerinde daha fazla öz denetim, söylemin kendiliğindenliğini azaltmaktadır (Murgado-Armenteros vd., 2012). Dolayısıyla grup içindeki katılımcıların gerçek duygu, düşünce ve davranışlarını ifade etmelerindeki sınırlılık katılımcıların kendiliğindenliğini azaltarak deneyimlerinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Çevrimiçi odak grup görüşme yöntemi kullanılırken katılımcıların çevrimiçi ortama erişimlerini dikkate almak da kritik bir öneme sahiptir. Çünkü çevrimiçi odak grup görüşmeleri, öncelikli olarak interneti sıklıkla kullanan ve çevrimiçi teknolojide yetkin olan kişileri gruplara dahil etmektedir (Rupert vd., 2017). Çevrimiçi bir toplantıya katılımı mümkün kılmak için gereken özel nitelikler (örneğin, zaman, gizli bir ortam, gerekli donanıma erişim, teknoloji kullanımındaki öz yeterlik gibi) katılımcıların vardiyalı çalışma, yoğun iş yükü, çalışma günü boyunca gizli bir alanda gerekli ekipmana erişim eksikliği (Daniels vd., 2019), düşük seviyedeki okuryazarlık ve önceden çevrimiçi bilgi iletişim araçlarını kullanma deneyimine sahip olmama (Turney ve Pocknee, 2005) gibi çeşitli sebeplerle çevrimiçi odak grup görüşmelerine katılımları kısıtlanabilmektedir. Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde katılımcılar belirlenirken kapsayıcılığa ve

çeşitliliğe özen gösterilmesi, araştırma sonuçlarının güvendiuyulabilirliği açısından kritik bir öneme sahip olmasına rağmen, çevrimiçi odak grup görüşmelerine sadece internet kullanıcıları ya da teknoloji konusunda yetkin olan ve gerekli donanıma sahip katılımcıların dahil edilmesi, diğer katılımcıların katılımını sınırlandırabilmektedir. Nitekim bu durum, çevrimiçi ortama erişim sağlayamayan dezavantajlı grupların deneyimlerinin göz ardı edilerek görünmez olmasını beraberinde getirmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde katılımcıların kendi seçtikleri ortamdaki gruba katılma esnekliğine sahip olmaları, çevre kontrolünün ve katılımcıların mahremiyetlerinin tam olarak sağlanamamasına neden olabilmektedir (Chong vd., 2015). Katılımcıların bilgisayar ve cep telefonundaki aktivitelerden dolayı ya da görüşmelerin gerçekleştiği odaya giren diğer kişilerin gürültüleri nedeniyle dikkatleri dağılabilmektedir (Daniels vd., 2019). Ayrıca odak grup görüşmelerinin mesai saatleri içinde planlanması odak grup görüşmelerinin meslektaşlar tarafından kesintiye uğratılmasına da neden olabilmekte (Chong vd., 2015) ve bu durum kişilerin mahremiyeti açısından bir risk teşkil edebilmektedir (Daniels vd., 2019). Katılımcılar çevrimiçi odak grup görüşmelerine kendi seçtikleri ortamlardan katılım sağladıklarında deneyimlerini diğer bireylerin duyacağı endişesi ile rahat hissedememektedir. Bu da, katılımcıların deneyimleri hakkında derinlemesine fikir paylaşımında bulunmalarını kısıtlandırabilmektedir. Katılım esnekliği aynı zamanda elektrik kesintisi ve bağlantı sorunları gibi teknik sorunlara da neden olarak görüşmelerin etkili bir şekilde ilerlemesini ve dolayısıyla veri oluşturma sürecini olumsuz etkileyebilmektedir. Söz konusu dezavantajlar nedeniyle çevrimiçi odak grup görüşmeleri tasarlanırken nitelikli verinin oluşturulmasını sağlayacak önlemlerin alınması ve gerekli koşulların oluşturulması önemlidir.

İlgili literatürden yararlanılarak çevrimiçi odak grup görüşme tekniğinin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1: Çevrimiçi Odak Grup Görüşme Tekniğinin Avantaj ve Dezavantajları

Avantajlar	Dezavantajlar
<ul style="list-style-type: none">• Katılımcı çeşitliliğini sağlamakta,• Katılımcılar üzerindeki lojistik yükü azaltmakta,• Zaman ve maliyet açısından verimli olmakta,• Katılımcılara planlamada esneklik sağlamakta,• Katılımcılara daha fazla anonimlik duygusu sağlamakta,• Zengin bir etkileşim sağlamaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Çevrimiçi teknolojide yetkin olmayan, internete erişimi ve gerekli donanıma sahip olmayan kişiler gruba dâhil edilememekte,• Ek hazırlık faaliyetlerine ihtiyaç duyulabilmekte,• Platform ve yönetim ücretleri ve web kamerası satın alımı gibi birtakım maliyetleri olmakta,• Kişisel ve teknik sorunlar sebebiyle görüşmeden ayrılma daha sık yaşanmakta,• Çevre kontrolü ve katılımcıların mahremiyeti tam olarak sağlanamamakta,• Kendiliğindenliği azaltabilmekte,• Fiziksel bir yakınlık olmamakta,• Düşük kalitede etkileşime neden olabilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile nitel araştırmalarda yaygınlığı giderek artan bir veri oluşturma tekniği olan çevrimiçi odak grup görüşmelerinin kullanımına ilişkin genel bir çerçeve sunulmuş ve bu tekniğin avantaj ve dezavantajlarına değinilmiştir.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde yöntem, uygulama ve etik açıdan dikkat edilmesi gereken konuların birçoğu yüz yüze odak grup görüşmeleri ile benzerlik göstermesine rağmen, çevrimiçi odak grup görüşmeleri yüz yüze odak grup görüşmelerinden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda çevrimiçi odak grup görüşmelerinde karşılaşılabilecek güçlüklerle baş edebilmek ve çevrimiçi odak grup görüşmelerindeki etkileşimi artırabilmek için araştırmacıların yöntem, uygulama ve etik açıdan birçok önemli faktörü göz önünde bulundurarak veri oluşturması gerekmektedir.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde fiziksel yakınlığın ve sözel olmayan ifadelerin eksikliği nedeniyle birtakım güçlükler yaşanabilmektedir. Bu durumda, katılımcıların duygu ve düşüncelerini yansıtan ses tonu ve konuşma hızı gibi ses niteliklerine ve kullanılan kelimelerin tercihine dikkat edilmelidir. Katılımcıların sözel ifadelerine ek olarak çevrimiçi platformların metin tabanlı yapısı da göz önünde bulundurulmalı ve görüşme esnasında sohbet kısmına yazılanlar ve paylaşılan belgeler değerlendirilmelidir. Görüşmeler sırasında açık uçlu sorulardan yararlanarak ve sık sık geri bildirim alarak katılımcıların duyguları, düşünceleri, davranışları ve tartışılan konu hakkında derinlemesine düşünmeleri sağlanmalı ve böylece katılımcıların duygusal tepkileri anlaşılmalıdır.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerine katılımı artırmak ve olası teknik sorunları önlemek ya da en aza indirmek için görüşme öncesi katılımcılara söz konusu platformlara nasıl giriş yapacakları ve bu platformları nasıl kullanacakları konusunda eğitimler düzenlenmeli ve katılımcılarla birlikte deneme görüşmeleri gerçekleştirilmelidir. Bu sayede internet bağlantısı, kamera, mikrofon ya da kullanılacak olan belgelerin çalışıp çalışmadığı kontrol edilmeli, katılımcıların çevrimiçi araçlardan yararlanma ve olası teknik sorunları çözme becerileri desteklenmelidir. Görüşme öncesi olası teknik sorunlar yaşandığında katılımcılara kimden, nasıl yardım alacakları belirtilmeli, bu konuda bir destek ekibi hazır bulundurulmalıdır. Görüşme sırasında yaşanan teknik sorunları çözmek için de planlamalar yapılmalı, katılımcıların yaşayacakları sorunlar ve bu sorunların çözümü hakkında alternatif yöntemler (örneğin, başka bir çevrimiçi platformdan yararlanma gibi) belirlenmelidir. Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde bağlantı sorununun olup olmadığından emin olunmalı, kullanılacak olan platformların güvenilir, kullanılması kolay ve etik açıdan uygun platformlar olmasına özen gösterilmelidir. Çevrimiçi odak grup görüşmelerinin zamanı ve bağlantı linkleri gibi

önemli konular da net ve anlaşılır bir dil ile katılımcılarla düzenli aralıklarla paylaşılmalıdır.

Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde katılımcıların kendi seçtikleri ortamlardan gruplara katılmalarının neden olduğu güçlüklerle başa çıkabilmek için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu kapsamda katılımcıların gizliliği ve mahremiyeti sağlanmalı, verilerin nasıl oluşturulacağı, oluşturulan verilerin kimlerle paylaşılacağı ve nasıl kullanılacağı konusunda katılımcılara bilgi verilerek onayları alınmalıdır. Görüşmelerden önce dikkat dağıtıcı unsurların olmadığı ve daha uygun bir ortamdan görüşmelere katılmaları gerektiği bilgisi de katılımcılarla ayrıntılı bir şekilde paylaşılmalıdır.

Çevrimiçi platformlar hakkında yetkin olmayan, internete erişimi ve yeterli donanımına sahip olmayan katılımcılar için de alternatif çevrimiçi yöntemler belirlenmeli ve moderatörlerin bu alternatif yöntemler hakkında yetkin olmaları gerekmektedir.

Son olarak da nitel araştırmalarda kullanılan çevrimiçi odak grup görüşmeleriyle ilgili hem araştırmacıların hem de katılımcıların deneyimlerini görünür kılacak daha fazla araştırma yapılmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Interviewing is one of the most common techniques used in social sciences and forms the basis of qualitative research. Depending on the number of participants, interviews can be categorized into two types: individual interviews and focus group interviews. In focus group interviews, there are group members who come together around a common phenomenon and the interviews take place in the form of seeking answers to the questions asked by the interviewer in an interactive manner. Although interviews are usually conducted face-to-face, face-to-face interviews can be problematic due to time and economic constraints. Indeed, researchers are increasingly making use of online focus group interviews. The widespread use of online focus group interviewing in qualitative research makes it necessary to address the advantages and disadvantages of this technique. The fact that online focus group interviews make it possible to include individuals from geographically diverse regions in the groups allows online focus group interviews to consist of participants representing a wider geographical area. Online focus group interviews reduce the logistical burden on participants and are more time and cost efficient than face-to-face focus group

interviews. Online focus group interviews also save on travel and transcription costs, both because they allow participants to participate from their own homes without the need to travel and because transcripts can be easily and quickly downloaded at the end of the online session. Online focus group interviews provide flexibility in scheduling for busy participants and allow participants with physical, educational and social limitations to respond online, giving them more time to reflect on their responses and allowing them to participate when it is most convenient for them. Online focus group discussions can facilitate the sharing of more intimate data on sensitive topics by providing a greater sense of anonymity among participants due to online participation and the absence of social environment cues. In addition to these advantages, online focus group interviews also have some disadvantages. In online focus group interviews, visual stimuli are limited by screen, software and download speed, and it is difficult to observe body language and capture emotions. Researchers conducting online focus group interviews may face a number of costs, such as platform and administration fees and the purchase of webcams. In addition to personal factors such as forgetfulness, there may also be technical problems in participating in online focus group discussions. Technical problems may cause participants to drop out of the online discussions, which may lead to a decrease in their contributions in the final stages of the discussions. Online focus group interviews may require additional preparatory activities that are not required during face-to-face focus group interviews. The writing process in online methods also means that participants read what they have written before sending it to the group, which reduces the spontaneity of discourse. Online focus group discussions also include people who frequently use the internet and are proficient in online technology. In online focus group interviews, participants have the flexibility to participate in the group from the environment of their choice, which may result in the environment control and privacy of the participants not being fully ensured. In this context, in order to overcome the difficulties that may be encountered in online focus group interviews and to increase the interaction in online focus group interviews, researchers need to generate data by considering many important factors in terms of method, practice and ethics.

KAYNAKÇA

- Abrams, K. M., Wang, Z., Song, Y. S. & Galindo-Gonzalez, S. (2015). Data richness trade-offs between face-to-face, online audiovisual, and online text-only focus groups. *Social Science Computer Review*, 33, 80-96. doi:[10.1177/0894439313519733](https://doi.org/10.1177/0894439313519733)
- Burton, L. J. & Bruening, J. E. (2003). Technology and method intersect in the online focus group. *Quest*, 55, 315-327. doi:[10.1080/00336297.2003.10491807](https://doi.org/10.1080/00336297.2003.10491807)
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2021). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (31. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Chong, E., Alayli-Goebbels, A., Webel-Edgar, L., Muir, S. & Manson, H. (2015). Advancing telephone focus groups method through the use of Webinar: Methodological reflections on evaluating ontario, Canada's healthy babies healthy children program. *Global Qualitative Nursing Research*, 1-8. doi:[10.1177/2333393615607840](https://doi.org/10.1177/2333393615607840)
- Cibangu, S. K. (2013). A memo of qualitative research for information science: Toward theory construction. *Journal of Documentation*, 69, 194-213. doi:[10.1108/00220411311300048](https://doi.org/10.1108/00220411311300048)
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4, 95-107.
- Daniels, N., Gillen, P., Casson, K. & Wilson, I. (2019). STEER: Factors to consider when designing online focus groups using audiovisual technology in health research. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1-11. doi:[10.1177/1609406919885786](https://doi.org/10.1177/1609406919885786)
- Deakin, H. & Wakefield, K. (2014). Skype interviewing: Reflections of two PhD researchers. *Qualitative Research*, 14, 603-616. doi:[10.1177/1468794113488126](https://doi.org/10.1177/1468794113488126)
- Dos-Santos-Marques, I. C., Theiss, L. M., Johnson, C. Y., McLin, E., Ruf, B. A., Vickers, S. M., ... Chu, D. I. (2021). Implementation of virtual focus groups for qualitative data collection in a global pandemic. *American Journal of Surgery*, 221, 918-922. doi:[10.1016%2Fj.amjsurg.2020.10.009](https://doi.org/10.1016%2Fj.amjsurg.2020.10.009)

- Edwards, R. & Holland, J. (2020). Reviewing challenges and the future for qualitative interviewing. *International Journal of Social Research Methodology*, 23, 581-592. doi:[10.1080/13645579.2020.1766767](https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1766767)
- Ergül, Y. (2020). Halkla İlişkiler araştırmalarında çevrimiçi odak grup görüşme tekniği üzerine bir inceleme. 4. Yeni Zamanlar ve Halkla İlişkiler Sempozyumu, 114-122.
- Flick, U. (2022). Handbook of qualitative research design. SAGE Publications.
- Freeman, T. (2006). 'Best practice' in focus group research: Making sense of different view. *Methodological Issues in Nursing Research*, 56, 491-497. doi:[10.1111/j.1365-2648.2006.04043.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.04043.x)
- Frost, N. (2021). Qualitative research methods in psychology: Combining core approaches (2nd Edition). McGraw-Hill Education UK.
- Gibson, S. & Sullivan, C. (2018). A changing culture? Qualitative methods teaching in U.K. psychology. *Qualitative Psychology*, 5, 197–206. doi:[10.1037/qup0000100](https://doi.org/10.1037/qup0000100)
- Glesne, C. (2020). Nitel araştırmaya giriş. Ali Ersoy ve Pelin Yalçinođlu (Çev.). Ankara: Anı.
- Gratton, M. F. & O'Donnell, S. (2011). Communication technologies for focus groups with remote communities: A case study of research with First Nations in Canada. *Qualitative Research*, 11, 159–175. doi:[10.1177/1468794110394068](https://doi.org/10.1177/1468794110394068)
- Greenspan, S. B., Gordon, K.L., Whitcomb, S. A. & Lauterbach, A. A. (2021). Use of video conferencing to facilitate focus groups for qualitative data collection. *American Journal of Qualitative Research*, 5, 85-93. doi:[10.29333/ajqr/10813](https://doi.org/10.29333/ajqr/10813)
- Gülcan, C. (2021). Nitel bir veri toplama aracı: Odak (focus) grup tekniğinin uygulanışı ve geçerliliği üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 4, 94-109.
- Hallam, K. F. (2021). Moving on from trials and errors: A discussion on the use of a forum as an online focus group in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 25, 429-439. doi:[10.1080/13645579.2021.1888402](https://doi.org/10.1080/13645579.2021.1888402)
- Jackson, A. Y. & Mazzei, L. A. (2022). Thinking with theory in qualitative reserach (2nd Edition). London: Routledge.

- Jarvelin, K. & Vakkari, P. (1993). The evolution of library and information science 1965-1985: A content analysis of journal articles. *Information Processing & Management*, 29, 129-144. doi:[10.1016/0306-4573\(93\)90028-C](https://doi.org/10.1016/0306-4573(93)90028-C)
- Karasar, N. (2020). Bilimsel irade algı çerçevesi ile araştırma yöntemi kavramlar, ilkeler ve teknikler (36. Baskı). Ankara: Nobel.
- Kazak, A. E. (2018). Editorial: Journal article reporting standarts. *American Psychologist*, 73, 1-2. doi:[10.1037/amp0000263](https://doi.org/10.1037/amp0000263)
- LaMarre, A. & Chamberlain, K. (2022). Innovating qualitative research methods: Proposals and possibilities. *Methods in Psychology*, 6. doi:[10.1016/j.metip.2021.100083](https://doi.org/10.1016/j.metip.2021.100083)
- Lichtman, M. (2023). *Qualitative research in education (4th Edition)*. New York: Routledge.
- Marks, L. D., Kelley, H. H. & Galbraith, Q. (2021). Explosion or much ado about little?: A quantitative examination of qualitative publications from 1995-2017. *Qualitative Research in Psychology*, 1-19. doi:[10.1080/14780887.2021.1917740](https://doi.org/10.1080/14780887.2021.1917740)
- Matthews, K. L., Baird, M. & Duchesne, G. (2018) Using online meeting software to facilitate geographically dispersed focus groups for health workforce research. *Qualitative Health Research*, 28, 1621–1628. doi:[10.1177/1049732318782167](https://doi.org/10.1177/1049732318782167)
- Maxwell, J. A. (2019). The value of qualitative inquiry for Public Policy. *Qualitative Inquiry*, 1-10. doi:[10.1177/1077800419857093](https://doi.org/10.1177/1077800419857093)
- Moore, T., Mckee, K. & McLoughlin, P. (2015). Online focus groups and qualitative research in the social sciences: Their merits and limitations in a study of housing and youth. *People, Place and Policy*, 9, 17-28. doi:[10.3351/ppp.0009.0001.0002](https://doi.org/10.3351/ppp.0009.0001.0002)
- Morse, J. M. (2015). Critical analysis of strategies for determining rigor in qualitative inquiry. *Qualitative Health Research*, 25, 1212–1222. doi:[10.1177/1049732315588501](https://doi.org/10.1177/1049732315588501)
- Murgado-Armenteros, E. M., Torres-Ruiz, F. J. & Vega-Zamora, M. (2012). Differences between online and face to face focus groups, viewed through two approaches. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 7, 73–86.

- Reisner, S. L., Randazzo, R. K., White-Hughto, J. M., Peitzmeier, S., DuBois, L. Z., Pardee, D. J., Marrow, E., ... Potter, J. (2017) Sensitive health topics with underserved patient populations: Methodological considerations for online focus group discussions. *Qualitative Health Research*, 28, 1658–1673. doi:[10.1177/1049732317705355](https://doi.org/10.1177/1049732317705355)
- Rennie, D. L., Watson, K. & Monteiro, A. (2002). The rise of qualitative research in psychology. *Canadian Psychology / Psychologie Canadienne*, 43, 179–189. doi:[10.1037/h0086914](https://doi.org/10.1037/h0086914)
- Richard, B., Sivo, S. A., Orlowski, M., Ford, R. C., Murphy, J., Boote, D. N. & Witta, E. L. (2021). Qualitative research via focus groups: Will going online affect the diversity of your findings? *Cornell Hospitality Quarterly*, 62, 32–45. doi:[10.1177/1938965520967769](https://doi.org/10.1177/1938965520967769)
- Rubin, J. D., Bell, S. & McClelland, S. I. (2018). Graduate education in qualitative methods in U.S. psychology: Current trends and recommendations for the future. *Qualitative Research in Psychology*, 15, 29-50. doi:[10.1080/14780887.2017.1392668](https://doi.org/10.1080/14780887.2017.1392668)
- Rupert, D. J., Poehlman, J. A., Hayes, J. J., Ray, S. E. & Moultrie, R. R. (2017). Virtual versus in-person focus groups: Comparison of costs, recruitment, and participant logistics. *Journal of Medical Internet Research*, 19, e80. doi:[10.2196/jmir.6980](https://doi.org/10.2196/jmir.6980)
- Saarjarvi, M. & Bratt, E. L. (2021). When face-to-face interviews are not possible: Tips and tricks for video, telephone, online chat, and email interviews in qualitative research. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, 20, 392-396. doi:[10.1093/eurjcn/zvab038](https://doi.org/10.1093/eurjcn/zvab038)
- Santhosh, L. Rojas, J. C., Garcia, B., Thomashow, M. & Lyons, P. G. (2022). Zooming into focus groups: Strategies for qualitative research in the Era of Social Distancing. *National Library of Medicine*, 2, 176-184. doi:[10.34197%2Fats-scholar.2020-0127PS](https://doi.org/10.34197%2Fats-scholar.2020-0127PS)
- Savin-Baden, M. & Major, C. (2023). *Qualitative research: The essential guide to theory and practice* (1st Edition). London: Routledge.
- Seyidoğlu, H. (2020). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı* (12. Baskı). İstanbul: Güzem Can.

- Schneider, S. J., Kerwin, J., Frechtling, J. & Vivari, B. A. (2002). Characteristics of the discussion in online and face-to-face focus groups. *Social Science Computer Review*, 20, 31-42. doi:[10.1177/089443930202000104](https://doi.org/10.1177/089443930202000104)
- Stickley, T. O'Caithain, A. & Homer, C. (2022). The value of qualitative methods to public health research, policy and practice. *Perspectives in Public Health*, 142, 237-240. doi:[10.1177/17579139221083814](https://doi.org/10.1177/17579139221083814)
- Synnot, A., Hill, S., Summers, M. & Taylor, M. (2014). Comparing face-to-face and online qualitative research with people with multiple sclerosis. *Qualitative Health Research*, 24, 431–438. doi:[10.1177/1049732314523840](https://doi.org/10.1177/1049732314523840)
- Tates, K., Zwaanswijk, M., Otten, R., Dulmen, S. V., Hoogerbrugg, P. M., Kamps, W. A. & Bensing, J. M. (2009). Online focus groups as a tool to collect data in hard-to-include populations: Examples from paediatric oncology. *BMC Medical Research Methodology*, 9, 1-8.
- Turney, L. & Pocknee, C. (2005). Virtual focus groups: New frontiers in research. *International Journal of Qualitative Methods*, 4, 32-43. doi:[10.1177/160940690500400203](https://doi.org/10.1177/160940690500400203)
- Uslu-Ak, B. (2022). Sosyal Hizmet araştırma ve uygulamalarında odak grubu tekniğinden yararlanma. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26, 9-14. doi:[10.54614/JSSI.2022.852177](https://doi.org/10.54614/JSSI.2022.852177)
- Walston, J. & Lissitz, R. (2000). Computer-mediated focus groups. *Evaluation Review*, 24, 457-483. doi:[10.1177/0193841x0002400502](https://doi.org/10.1177/0193841x0002400502)
- Willemsen, R. F., Aardoom, J. J., Chavannes, N. H. & Versluis, A. (2023). Online synchronous focus group interviews: Practical consideration. *Qualitative Research*, 23, 1810-1820. doi:[10.1177/14687941221110161](https://doi.org/10.1177/14687941221110161)
- Willig, C. (2019). What can qualitative psychology contribute to psychological knowledge? *Psychological Methods*, 24, 796–804. doi:[10.1037/met0000218](https://doi.org/10.1037/met0000218)
- Zwaanswijk, M. & Dulmen, S. V. (2014). Advantages of asynchronous online focus groups and face-to-face focus groups as perceived by child, adolescent and adult participants: A survey study. *BMC Research Notes*, 7, 1-7. doi:[10.1186%2F1756-0500-7-756](https://doi.org/10.1186%2F1756-0500-7-756)